

УДК 373.31+371.38

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ З ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Шевчук М. О.

У статті автор визначає роль позакласної роботи з трудового навчання в початковій школі та розкриває організаційні основи створення гуртка з трудового навчання для учнів молодшого шкільного віку.

Ключові слова: позакласна робота, трудове навчання, гурток з трудового навчання в початковій школі, учні молодшого шкільного віку.

В статье автор раскрывает роль внеклассной работы по трудовому обучению в начальной школе и определяет организационные основы создания кружка по трудовому обучению для детей младшего школьного возраста.

Ключевые слова: внеклассная работа, трудовое обучение, кружок трудового обучения в начальной школе, ученики младшего школьного возраста.

The author defines the role of out-of-class work in labour education at primary school and reveals the organizational basis for creation of a circle of labour education for pupils of primary school age.

Key words: out-of-class work, labour education, circle of labour education at primary school, pupils of primary school age.

Актуальність теми. У Національній стратегії розвитку освіти України на період до 2021 року зазначено, що система освіти має забезпечувати всебічний розвиток індивідуальності дитини на основі виявлення її задатків і здібностей, формування інтересів та потреб, сучасного світогляду, навичок самостійного наукового пізнання, оволодіння засобами практичної та пізнавальної діяльності [6]. Ці завдання реалізуються в усіх ланках загальноосвітньої школи (і початковій у тому числі) під час вивчення учнями різних предметів, зокрема трудового навчання.

У трудовому навчанні відбувається залучення дітей до різноманітних педагогічно організованих видів суспільно корисної праці з метою передання їм певного виробничого досвіду та розвитку творчого практичного мислення. Трудове навчання покликане забезпечити як психологічну готовність дитини до праці (бажання сумлінно та відповідально працювати, усвідомлення соціальної значущості праці як обов'язку і духовної потреби, відповідальність за результати праці та повага до трудової діяльності), так і підготовку до праці (наявність загальноосвітніх і політехнічних знань, загальних основ виробничої діяльності, вироблення умінь і навичок, необхідних для трудової діяльності, підготовка до свідомого вибору професії).

Аналіз шкільної практики показує, що у початковій школі учні проходять шлях адаптації до нової (навчальної) діяльності, нового режиму життя, нових колективних стосунків, нового (навчального) навантаження, нових вимог, нових умов. Це спричиняє молодшим школярам певні труднощі, які здатні знизити пізнавальний інтерес, викликати пасивність під час навчання, зменшити мотивацію до навчання в школі. Тому перед вчителем початкової школи постають завдання зберегти активність і зацікавленість учнів, розвинути їх творчі здібності та нахили.

Значна роль у розв'язанні цих завдань, а також поглибленні знань, виробленні вмінь та навичок самоосвіти, розкритті індивідуальних талантів, організації дозвілля школярів, розширенні сфери спілкування належить позакласній роботі. С. Ф. Русова відзначала, що найкраща школа без допомоги позашкільної освіти не дасть великих корисних наслідків... Позакласна і позашкільна освіта потрібна для культурного пошуку країни як один із засобів до виховання гармонійної розвиненої особистості [7]. Отже, позакласна робота – це найоптимальніший майданчик для розвитку внутрішніх сил дитини, джерело її особистісного самовираження і самовдосконалення.

Цілеспрямована організація позакласної роботи з трудового навчання дає змогу розширити сферу практичної діяльності молодших школярів, поглибити за-

своєння трудових навичок, виявити їх профорієнтаційні інтереси, розвинути творчі здібності, сформувати потребу суспільно корисної праці, активізувати бажання продуктивно та результативно працювати, підготувати до самостійного трудового життя. Організація систематичної позакласної роботи з трудового навчання потребує від учителя початкової школи певної технологічної підготовки щодо її здійснення.

Методику організації позакласної роботи з трудового навчання розглядали в наукових працях І. М. Веремійчик, А. Г. Глущенко, А. С. Линда, Н. І. Ніколаєва, Я. А. Рожнів, В. Г. Шутяк, І. Т. Міщенко та інші.

Мета статті полягає у визначенні організаційних основ позакласної роботи з трудового навчання в початковій школі.

Н. П. Волкова визначає позакласну роботу як діяльність учителів, спрямовану на вирішення завдань формування особистості дитини, яка здійснюється в позаурочний час з метою задоволення інтересів і запитів учнів, розвитку їх творчого потенціалу, здібностей, нахилів [2, с. 165].

Особливістю даної форми роботи є добровільність участі в ній учнів, їх зацікавленість діяльністю та високий ступінь самостійності. Свобода і можливість вибору улюблених занять у позакласній роботі з метою задоволення своїх захоплень впливають на характер самоорганізації усієї подальшої життєдіяльності дитини, на її базисну професійну підготовку і компетентність, допомагають відшукати власну модель майбутньої професійної діяльності, безпомилково "приміряти" її до своїх можливостей, свого характеру, в ранньому віці визначати гідне місце в житті, повноцінно реалізувати творчі можливості. Слід відмітити, що у позакласній роботі на перший план виходять творчість та ініціатива школярів.

Досягнення мети позакласної роботи в межах визначених шкільних предметів вимагає розв'язання певних завдань: формування пізнавального інтересу до предмета, знаходження зв'язків предмета з життям, поглиблення і розширення змісту предмета за межі, визначені програмою, втілення особистісно зорієнтованого підходу, поліпшення вмінь та навичок. На думку А. І. Веремійчика, кінцеві цілі й завдання позакласної роботи з предмета можуть бути конкретизовані і змінені вчителем в узгодженні зі специфікою й можливостями предмета [1].

Принциповими завданнями позакласних занять з трудового навчання в початковій школі є розвиток самодіяльності, винахідливості та відповідальності учнів, формування навичок експериментальної трудової діяльності, виховання дбайливого ставлення до матеріальних цінностей, поваги до праці та людей різних професій, розвиток колективізму та взаємодопомоги. Варто зауважити, що педагогічні завдання вдало вирішуються лише в органічному сполученні навчально-виховної роботи учня на уроці з цілеспрямованою його діяльністю в позаурочний час.

Крім того, позакласна робота з трудового навчання має гармонійно включатися у загальношкільну систему позаурочних заходів, щоб уникнути перевантаження учнів щодо трудової підготовки молодших школярів.

Класифікація форм позакласної роботи відбувається відповідно до певних критеріїв: за кількісним складом учасників – індивідуальна, групова, масова; за метою діяльності – гуртки, клуби за інтересами, секції, творчі об'єднання.

Найбільш поширеною формою в початковій школі є гурток. У Законі України "Про позашкільну освіту" визначається, що гурток як елемент структури позашкільної освіти є основною традиційною формою реалізації змісту позашкільної освіти учнів як у процесі вивчення окремого навчального предмета чи їх сукупності, так і різноманітних інтегрованих курсів у межах навчальних програм, затверджених МОН України чи адаптованих навчальних програм [4]. За своєю сутністю гурток – це специфічне об'єднання учнів, яке ґрунтується насамперед на добровільності, спільності інтересів, спрямованості на певний вид навчальної та практичної діяльності; середовище, де здійснюється інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток дітей, активізується їх творчий потенціал в галузі позашкільної освіти і виховання та створюються комфортні умови соціальної адаптації [3, с. 78].

До основних завдань освітньої програми гуртка з трудового навчання для молодших школярів Н. М. Конишева відносить: розвиток творчих здатностей учнів, прищеплювання інтересу до праці, виховання художнього смаку й працьовитості, формування здібності спостерігати й конструювати, удосконалення трудових умінь та навичок [5, с. 38–39].

Цінність гурткової роботи з трудового навчання в початковій школі полягає в тому, що вона певною мірою вирішує проблему організації вільного часу школярів, задовольняє їх різноманітні інтереси, активізує пізнавальну діяльність учнів, створює умови для практичного застосування одержаних ними знань.

Розглянемо організаційні основи діяльності гуртка з трудового навчання в початковій школі.

Весь процес роботи гуртка з трудового навчання можна поділити на три етапи: підготовка, реалізація, підсумки. У підготовчий період виокремлюються наступні напрямки діяльності: реклама, комплектування, планування, матеріально-технічне забезпечення.

Починається підготовча робота з анонсування вчителем початкових класів змісту і особливостей діяльності з трудового навчання учням молодшого шкільного віку. Важливо надати дітям інформацію про те, чим вони будуть займатися, якими техніками зможуть оволодіти, з якими матеріалами працюватимуть, який практичний результат отримають і, головне, яку практичну цінність в їх житті матиме цей результат. Особливого значення у цій роботі набуває наочність, оскільки найбільший стимулюючий ефект мають конкретні вироби, які можна роздивитися, взяти в руки. У дітей виникає бажання зробити щось подібне. Тому вчитель словесну інформацію має обов'язково підкріпити вже готовими виробами, які зроблені учнями або вчителем у попередні роки і розкривають багатогранну палітру діяльності гуртка з трудового навчання. При чому складність застосованих у виробках технік має відповідати віковим особливостям дітей, оскільки це формує у школярів упевненість у можливості зробити подібний виріб власноруч.

Бажання учнів початкової школи відвідувати гурток забезпечується і вмінням учителя "притягувати талантом", залучати дітей до власної системи цінностей. Діти молодшого шкільного віку одразу відчувають захопленість вчителя улюбленою професійною діяльністю, його ставлення до предмета викладання і бажання передати школярам свої знання й досвід.

Комплектування гуртка здійснюється вчителем початкових класів у період з 1 до 15 вересня. Учасниками гуртка з трудового навчання стають учні початкових класів. Заняття проводяться двічі на тиждень. Розклад роботи гуртка затверджується директором школи. У канікулярні, вихідні та святкові дні шкільні гуртки можуть працювати за окремим планом, також затвердженим директором школи. Тривалість одного гурткового заняття з урахуванням психофізіологічного розвитку та допустимого навантаження для дітей молодшого шкільного віку визначається: 6 років – 30 хв.; 7 років – 35 хв.; 8–9 років – 45 хв. Наповнюваність гуртка відповідно віку становить 10–15 осіб. Прийом до гуртка може здійснюватися протягом навчального року за бажанням учнів та за згодою батьків.

Робота в гуртку з трудового навчання має проводитися систематично за певною програмою, розробленою вчителем. Заняття потрібно планувати так, щоб їх зміст не дублював програмний матеріал дисципліни "Трудове навчання", а сприяв розширенню й поглибленню теоретичних знань, одержуваних дітьми на уроках, удосконаленню вмінь та навичок роботи з різноманітними матеріалами, різними інструментами, проявам творчості та ініціативи. План гуртка повинен включати теоретичну і практичну роботу.

Плануючи роботу гуртка на рік, учитель має враховувати шкільні умови і можливості, національні традиції в розробці і оформленні виробів, наявний матеріал. Дуже важливо познайомити батьків з планом роботи гуртка. Тісний зв'язок родини й школи буде сприяти ефективності діяльності школярів.

Для успішної роботи гуртка з трудового навчання важливо забезпечити учнів необхідною кількістю матеріалів (папір, тканина, нитки, глина, пластилін, клей, фарби, дріт, фольга, фанера, конструктори) та інструментів (ножиці, голки, стеки, пензлики). Матеріали повинні бути придбані завчасно в тій кількості, щоб вистачило для всіх учнів класу на навчальний рік. Заготовити матеріали заздалегідь допомагають батьки. Вони закупають необхідні матеріали і передають їх учителеві для зберігання і використання на заняттях гуртка. Інструменти, пристрої і приладдя для занять повинні бути в такій кількості, щоб забезпечити безперебійну роботу всіх учасників гуртка.

У підготовчий період вчитель має подбати про наочні посібники та технологічну документацію, скласти перелік виробів, розробити алгоритми їх виготовлення.

Заняття у гуртку з трудового навчання має інші виміри педагогічних цінностей. Головна його особливість полягає в тому, що воно будується на взаємній співтворчості педагогів і дітей, на їх дружбі і духовній спільності, на визнанні самоцінності особистості дитини, на взаємодопомозі і взаємній зацікавленості у спільному успіху і результаті діяльності. Співтворчість можлива лише за встановлення сприятливих міжособистісних стосунків, духовного психологічного комфорту. Тому найпершим завданням учителя є створення таких психолого-педагогічних умов, за яких дитина молодшого шкільного віку з першого дня перебування у гуртку змогла б реалізувати власні товариські очікування. Тоді її позитивне ставлення до цього середовища буде закріплене якісно новими враженнями, зближенням із чимось важливим і значним, незвичайним, виявленням певної ініціативи.

Заняття гуртка з трудового навчання в початковій школі можна урізноманітнювати. Поряд з ігровою та індивідуальною роботою значного поширення сьогодні набуває інтерактивна взаємодія та проектна діяльність, які створюють умови самореалізації, самоактуалізації учнів початкової школи, навчають їх самостійності, формують відповідальність за спільний результат, взаємодопомогу та взаємопідтримку, комунікативні якості, стимулюють самовдосконалення та ініціативу, розвивають критичність мислення та самооцінку, навчають планувати та досягати продуктивного результату.

Що стосується використання різних технік і матеріалів, то немає потреби в тому, щоб спочатку виконати всі вироби з одного матеріалу, потім з іншого. Види робіт через кілька занять бажано змінювати, оскільки одноманітність праці стомлює учнів молодшого шкільного віку. При цьому треба спиратися на знання, уміння й навички, отримані в школі або вдома, а також розвивати їх й удосконалювати.

Вчитель має постійно працювати над розвитком інтересу учнів початкової школи до гурткових занять. Цьому сприяє вибір таких форм їх проведення, при яких учням надається можливість самостійно, творчо підходити до створення виробу за зразком чи виготовлення своїх варіантів зразків. Вони залучають до пошуку нових форм, проявляють фантазію в оформленні. Слід звертати увагу учнів на можливості урізноманітнити результат діяльності за рахунок зміни кольорової гами, творчого підходу до вибору матеріалів, варіативності конструкторської побудови. У такому разі певна алгоритмізація роботи має гармонійно поєднуватися з проявами ініціативи з боку учнів. Засвоєння школярами загальних закономірностей виготовлення виробу на уроках трудового навчання відкриває простір творчості та фантазії на заняттях гуртка і стимулює бажання продовжити цікаву діяльність вдома і самостійно зробити потрібний виріб. Такий підхід, як свідчить практика, значно підвищує інтерес до знань. Це є головною відмінністю гурткової роботи від уроків трудового навчання. Надаючи дітям якомога більше самостійності, вчитель спрямовує їх на творчість, а це сприяє розвитку в них винахідливості, художніх смаків, формує вміння та навички трудової діяльності.

Не менш важливим завданням гурткової роботи є: навчити дитину бачити красу, а ще більш творити цю красу; розвивати фантазію; з простого і непомітного на перший погляд створити красиве і неповторне, що милуватиме погляд і радуватиме душу. Таким чином, насичення занять гуртка з трудового навчання творчою роботою має для учнів молодшого шкільного віку велике духовне і соціальне значення.

Заняття в гуртку відкривають простір здійснення особистісно орієнтованого підходу у формуванні особистості молодшого школяра. Починаючи з першого заняття, вчитель ставить перед собою мету виявляти індивідуальні особливості гуртківців, їх інтереси і нахили, мотиви, що привели їх у гурток і спонукають займатися в ньому постійно.

Специфікою гурткової роботи з трудового навчання є те, що вона не регламентується обов'язковими програмами, а це надає їй гнучкості і дозволяє краще враховувати прагнення кожної дитини. Враховуючи інтереси вихованців, їх кількість у групі, стан матеріально-технічного забезпечення, вчитель може змінювати кількість теоретичних і практичних занять (залежно від того, як швидко та якісно учні набувають практичних навичок), а також самостійно обирати один або кілька напрямів роботи гуртка, враховуючи обсяг часу, що передбачений типовими навчальними планами.

Отже, гурток покликаний нести учням молодшого шкільного віку насамперед радість від виконаної роботи, моральне задоволення від спілкування у групі, розвивати їх творчі здібності, бажання бути корисним не лише для себе, а й оточення.

Підсумковий етап пов'язаний з унаочненням досягнень учнів початкових класів. Вироби школярів, зроблені на заняттях гуртка з трудового навчання, презентуються на постійно діючій виставці дитячих робіт. Виставка може мати тематичну спрямованість ("Зимова казка", "Золота осінь", "Весняні передзвони"), присвячена конкретним технікам ("Іграшка своїми руками", "Паперові дива", "Дивовижний квілінг") або відкривати творчі таланти дітей молодшого шкільного віку ("Маленькі майстри", "Наші таланти", "Умілі рученята"). Подібні виставки викликають в учнів інтерес, спонукають до обговорень, порівнянь, аналізу. При цьому активізуються бажання удосконалюватися, бути кращим, вмикаються механізми змагання. Виставка дитячої творчості – це не тільки звіт про виконану роботу, але і свято як для учасників виставки, так і для їх відвідувачів.

Стимулюючу функцію виконують і конкурси дитячих робіт, які формують у школярів початкових класів самооцінку, вміння визначати успішно виконані роботи, навчають висловлювати оціночні судження, дають змогу засвоїти критерії оцінювання.

Отже, заняття гуртка з трудового навчання мають певні відмінності від уроків трудового навчання в початковій школі, які зумовлені кінцевою метою та змістом: неоднорідний склад учасників, добровільність вибору змісту та виду діяльності, відсутність стимулюючого поточного та періодичного контролю. Заняття у гуртку з трудового навчання в молодших класах дає учням поглиблені знання про якість і можливості різних матеріалів, сприяє закріпленню позитивних емоцій, провокує бажання трудитися і опановувати риси майстерності, прилучає до народного декоративного мистецтва.

Висновок. Позаурочна робота з трудового навчання має великі можливості для ефективної трудової підготовки молодших школярів, активізації пізнавальної діяльності учнів молодшого шкільного віку, підвищення зацікавленості трудовою діяльністю. Зміст позакласної роботи з трудового навчання у порівнянні з базовою освітою ґрунтується на особистісних замовленнях дітей молодшого шкільного віку, які постійно розвиваються. У цьому і простежуються безперервна динамічність, нестандартність та варіативність позакласної роботи з трудового навчання в початковій школі. Особливість її полягає у проектуванні таких педагогічних технологій, що могли б якнайактивніше допомогти учням початкової школи зорієнтуватися і самореалізуватися у складній багатогранній трудовій діяльності. Є всі підстави розглядати позаурочну роботу з трудового навчання в початковій школі принциповим елементом гармонійного розвитку дітей.

Література

1. Веремійчик І. М. Методика трудового навчання в початковій школі / І. М. Веремійчик. – Тернопіль : Мальва – ОО, 2004. – 276 с.
2. Волкова Н. П. Педагогіка : посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. П. Волкова. – К. : Видавничий центр "Академія", 2001. – 576 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 375 с.
4. Закон України "Про позашкільну освіту" // Освіта України. – 2000. – № 31.
5. Коньшева Н. М. Лепка в начальных классах / Н. М. Коньшева. – М. : Просвещение, 1985. – 78 с.
6. Національна стратегія розвитку освіти України на період 2012–2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: mon.gov.ua/images/files/4455.pdf. – Назва з екрана.
7. Русова С. Націоналізація школи / С. Русова // Русова С. Вибрані педагогічні твори. – К. : Початкова школа. – 1995. – № 1. – С. 28–30.